

***Nomada moeschleri* (Hymenoptera: Apidae) nieuw voor de Nederlandse fauna**

Volgens het meest recente overzicht van wespbijen (genus *Nomada*) in Nederland waren er 44 soorten bekend (Smit 2004). Bovendien worden daar vier soorten genoemd die relatief dicht langs onze grenzen voorkomen, waaronder *N. moeschleri* Alfken (figuur 1). Op 16 mei 2004 ving de tweede auteur een mannetje van *N. moeschleri* in het gebied Oldenaller, in de buurt van Nijkerk, Noordwest Veluwe (Amersfoortcoördinaten 165-470). Oldenaller maakt deel uit van een 460 ha groot gebied van de vereniging Natuurmonumenten, bestaande uit een zogenaamd kampenlandschap, met voornamelijk grasland en boerderijen. *Nomada moeschleri* is vrij goed te herkennen: bij beide seksen zijn de kaken aan de top tweetandig en zit er aan het uiteinde van de buitenzijde derde scheen één doorntje (figuur 2) (Smit 2004).

Figuur 1. *Nomada moeschleri*, mannetje, Zweden, 1922. Foto:Guido Keijl

Nomada moeschleri, male, Sweden, 1922.

Nomada moeschleri is een soort met vooral een noordelijke verspreiding: hij komt voor van Noord-Europa tot aan de voet van de Alpen. In onze buurlanden is de soort tamelijk schaars. In België is de soort niet aangetroffen (Pauly 1999), evenmin in het aan Noord-Nederland grenzende Duitse bondsland Niedersachsen (Theunert 2003). Van het aan Midden- en Zuid-Nederland grenzende Nordrhein-Westfalen is er alleen een rode lijst bekend van Westfalen (Kuhlmann 1999) en volgens die lijst is de soort verdwenen. In het aan Denemarken grenzende Schleswig-Holstein is de wespbij niet bedreigd (Van der Smissen 2001). Hoewel de soort daar tamelijk zeldzaam is, kan hij plaatselijk in aantal voorkomen (Van der Smissen 1995). Als vliegtijd wordt in Duitsland eind april tot midden juni genoemd.

Als leefgebied voor *N. moeschleri* worden bosranden en wegen in bossen genoemd (Saure 1995, Van der Smissen 1995). Het terrein waar het Nederlandse exemplaar gevangen werd is een smalle strook natte hei die ligt ingeklemd tussen bospercelen. De bossen bestaan uit eiken en grove

dennen. Het terrein wordt gedurende het seizoen begraaasd, er worden kleine stroken gemaaid en om de tien jaar wordt er kleinschalig geplagd. De vangst in dit terrein sluit goed aan bij de meldingen in de literatuur.

Figuur 2. Top van scheen 3 met doorntje (pijl).

Tip of tibia 3 with small spine (arrow).

Wespbijen behoren tot de koekoeksbijen, ook wel kleptoparasieten genoemd. De vrouwtjes van deze bijen maken niet zelf een nest, maar leggen hun eieren in het nest van andere solitaire bijen. De meeste wespbijen parasiteren bij een of meer soorten zandbijen (genus *Andrena*). Van veel soorten wespbijen is nog niet duidelijk bij welke soorten ze parasiteren (Smit 2004). Ook over de gastheer van *N. moeschleri* is nog veel onduidelijk, maar waarschijnlijk is dat *Andrena haemorrhoa* (Saure 1995, Van der Smissen 1995) en mogelijk komen ook *A. helvola* en *A. fucata* in aanmerking (Saure 1995, Voith 1995).

Andrena haemorrhoa is in ons land algemeen (Peeters & Reemer 2003). Deze bij wordt geparasiteerd door de wespbij *N. ruficornis*, een soort die in ons land eveneens algemeen is. De relatie tussen deze twee is nog niet met zekerheid aangetoond. De beide andere genoemde soorten zandbijen, *A. helvola* (zeer zeldzaam) en *A. fucata* (zeldzaam), worden eveneens geparasiteerd door een andere wespbij, namelijk *N. panzeri* (zeldzaam).

Hoewel er slechts een enkel mannetje gevangen is in ons land, lijkt het onwaarschijnlijk dat dit exemplaar in een keer de grote sprong gemaakt heeft van Schleswig-Holstein naar de noordwestkant van de Veluwe. Het is veel aannemelijker dat er tussen de plek van de Nederlandse vondst en dat bondsland meer exemplaren leven, die echter nog niet ontdekt zijn. Waarschijnlijk zullen er ook tussen Oldenaller en onze oostgrens exemplaren leven. Dat de bij onopgemerkt is gebleven kan mede veroorzaakt zijn door het verspreide voorkomen van de soort en zijn voorkeur voor bossen en bosranden. Veel bijenliefhebbers onderzoeken vooral het meer open gebied, omdat daar meer soorten bijen voorkomen.

Dankwoord

Onze dank gaat uit naar de heer Maximiliaan Schwarz (Oostenrijk), die de determinatie van deze wespbij voor ons gecontroleerd heeft en naar prof. Dr. C. van Achterberg voor het gebruik van de Olympus gemotoriseerde stereozoom microscoop SZX12 met de Analysis Extended Focal Imaging Software.

Literatuur

Kuhlmann M 1999. Rote Liste der gefährdeten Stechimmen (Wildbienen und Wespen, Hymenoptera Aculeata) Westfalens. In: Rote Liste der gefährdeten Pflanzen und Tiere in Nordrhein-Westfa-

- len, 3. Fassung. Landesanstalt für Ökologie, Bodenordnung und Forsten/Landesamt für Agrarordnung NRW 17: 563-574.
- Pauly A 1999. Catalogue des Hyménoptères Aculéates de Belgique. Bulletin de la Société Royale Belge d'Entomologie 135: 98-125.
- Peeters TMJ & Reemer M 2003. Bedreigde en verdwenen bijen in Nederland (Apidae s.l.). Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Saure C 1995. Wer ist der Wirt von *Nomada moeschleri*? Bembix 5: 21-26.
- Smitsen, J van der 1995. Beitrag zur Wirtsfrage von *Nomada moeschleri* Alfken. Bembix 5: 17-18.
- Smitsen, J van der 2001. Die Wildbienen und Wespen Schleswig-Holsteins. Rote Liste, Band I, II, III. Landesamt für Natur und Umwelt des Landes Schleswig-Holstein.
- Smit J 2004. De wespbijen (*Nomada*) van Nederland (Hymenoptera: Apidae). Nederlandse Faunistische Mededelingen 20: 33-125.
- Theunert R 2003. Atlas zur Verbreitung der Wildbienen (Hym.: Apidae) in Niedersachsen und Bremen (1973-2002). Ökologieconsult-Schriften 5: 24-334.
- Voith J 1995. Zur Wirtsfrage von *Nomada moeschleri* Alfken. Bembix 4: 16-18.

Jan Smit
Voermanstraat 14
6921 NP Duiven
j.smit@tref.nl

Peter Megens
Groene Kruisstraat 48
6591 SC Gennep

Summary

Nomada moeschleri (Hymenoptera: Apidae) new for the Dutch fauna

A single male specimen of *Nomada moeschleri* Alfken was collected in the area of Oldenaller, Nijkerk, Gelderland, on 16 May 2004. In our neighbouring countries the species is unknown (Belgium) or rare (Germany). In parts of Germany *N. moeschleri* is thought to be extinct, but it can locally be common in the north. The Dutch specimen was collected in a patch of wet heath, wedged between mixed forest of *Pinus* and *Quercus*. This habitat is consistent with the published foreign records. The host of *N. moeschleri* is still uncertain, but it is generally thought to be *Andrena haemorrhoa*, a very common species in The Netherlands. Potential other hosts are *A. helvola* and *A. fucata*, which however are very rare and rare, respectively, in The Netherlands.

Uitgelezen

Bert Higler 2005. **De Nederlandse kokerjufferlarven: een determinatietabel met ecologische gegevens**. 160 pagina's, katern met 24 kleuren foto's. KNNV uitgeverij. ISBN 90-5011-212-9. Prijs €29,95 (€26,95 voor KNNV leden)

'Lang gewacht, stil gezwegen, nooit gedacht, toch nog voor elkaar gekregen, dé kroon op het werk van Bert Higler'. Met deze oubollige woorden werd in de macrofaunanieuwsmail van september 2005 het boek van Bert Higler aangekondigd. 'De Nederlandse kokerjufferlarven' is echter een allerminst oubollig boek: mooi vormgegeven, rijkelijk voorzien van figuren en toegesneden op de toekomst van het waterbeheer in Nederland. Hierover later meer.

Kokerjuffers, ook wel schietmotten genoemd, zijn een fascinerende groep van insecten waarvan de larven (meestal) in het water leven. In Nederland is echter van oudsher voornamelijk aandacht besteed aan de vliegende adulten. In het boek is een leuk historisch overzicht gegeven van de geschiedenis van het kokerjufferonderzoek in Nederland en de verschuivingen richting het onderzoek naar de larven. Veel van deze larven maken een kokertje (waar ze hun naam aan te danken hebben), maar veel soorten ook juist weer niet. In de Nederlandse wateren komen zo'n 150 soorten voor. Hoewel er al enkele zeer fraaie buitenlandse determinatietabellen voor kokerjufferlarven bestaan (zoals het prachtige boek met zeer veel kleurenfoto's van Waringer & Graf uit 1997), is deze Nederlandse gids een waardevolle aanvulling. Immers, een groot deel van de Nederlandse soorten is typisch voor stilstaande wateren en veel van deze soorten, hoewel algemeen in Nederland, zijn juist zeldzaam in de ons omringende landen. Het complete overzicht en de specifieke ecologische achtergrond van de soorten maakt deze gids daarom tot een belangrijk handboek voor het Nederlandse kokerjufferonderzoek.

De basis van het boek wordt gevormd door de determinatietabellen. In het voorwoord staat vermeld dat deze tabellen tot stand zijn gekomen gedurende een proces van jaren, mede op basis van de inbreng van gebruikers bij andere waterschappen. Het resultaat hiervan is een zeer bruikbare tabel, die ook voor soms lastige groepen op een heldere manier determinatie mogelijk maakt. Waar het de overzichtelijkheid ten goede komt wordt gebruikgemaakt van deeltabellen en waar mogelijk zijn synoptische tabellen opgenomen om tot snelle determinatie te komen. De tabellen zijn voorzien van veel zeer duidelijke figuren (alle van de hand van de auteur) en een verkla- rende woordenlijst achter in het boek maakt het

